

Belâgat İlmi Açısından Süyûfî'nin Kur'ân'a Yaklaşımı

Al-Suyûfî's Approach to the Qur'an from the Perspective of Rhetorical Studies

Yazar / Author

Dr. Abulıkemu SALAMU (Abdusalam Çaharbağlı)
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi – İstanbul / Türkiye
Istanbul Sabahattin Zaim University – Istanbul / Türkiye
abdusselam.caharbagli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2514-5081>
<https://ror.org/00xvwpg40>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Types	Araştırma / Research Article
Geliş Tarihi / Received	20 Mayıs / May 2025
Kabul Tarihi / Accepted	12 Haziran / June 2025
Yayın Tarihi / Published	31 Aralık / December 2025
Yayın Sezonu / Pub Date Season	Aralık / December 2025
Sayı / Issue	27
Sayfa / Pages	73-83

Atıf / Cite as

Salamu, Abulıkemu. “Belâgat İlmi Açısından Süyûfî'nin Kur'ân'a Yaklaşımı”. Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi 27 (Aralık 2025), 73–83.

<https://doi.10.55483/cekmece.1679105>

Yayıncı / Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı / Copyright

Dergide yayımlanan makalelerin telif hakkı yazarlara, ticari kullanım hakkı ise dergimize aittir. Çalışmalar CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanır. *The copyright of the articles published in the journal belongs to the author(s), while the commercial usage rights belong to our journal. The works are published as open access under a CC-BY-NC-ND license.*

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. *This study is of a nature that does not require ethics committee approval, and the data utilized were derived from literature review and previously published sources*

Yapay Zeka Kullanımı / Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. *No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.*

BELÂGAT İLMİ AÇISINDAN SÜYÛTÎ'NİN KUR'ÂN'A YAKLAŞIMI

ÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'in nazmı yapısı ile içerdiği manevî derinlik, nüzulünden itibaren İslâm ilim geleneğinde çok yönlü yorumlara konu olmuş; bu yönüyle Kur'ân, hem dilsel hem de teolojik bir çözümleme nesnesi hâline gelmiştir. Kur'ân'ın bu çok katmanlı yapısını anlamada en işlevsel ilim dallarından biri şüphesiz belâgattır. Zira belâgat, lafzın mana ile kurduğu estetik ilişkiyi ortaya koyarak, i'câzın dilsel boyutuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda elinizdeki çalışma, Celâleddîn es-Süyûtî'nin Kur'ân'a yaklaşımında belâgat ilmine nasıl yer verdiğini tespit etmeyi hedeflemektedir. Araştırma, müellifin *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* ve *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-Me'sûr* adlı eserleri çerçevesinde şekillenmiş; mecâz, istiâre, teşbîh gibi belâgat unsurlarının söz konusu eserlerdeki yansımaları, teorik ve pratik düzlemde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Süyûtî'nin klasik belâgat mirasını sistematik biçimde yorumladığını ve bunu metin merkezli bir yöntemle Kur'ân ayetlerine tatbik ettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süyûtî, belâgat, i'câz, Kur'ân, tefsir, el-İtkân, ed-Dürrü'l-mensûr.

SUYÛTÎ'S APPROACH TO THE QUR'AN FROM THE PERSPECTIVE OF RHETORIC

ABSTRACT

The Qur'ân, with its eloquent structure and profound semantic layers, has consistently occupied a central place in Islamic scholarship. Among the disciplines that emerged to facilitate a deeper understanding of its divine message, Arabic rhetoric (balâgha) holds a particularly significant position, especially in relation to the doctrine of i'jâz (inimitability). This study explores the role of balâgha in the Qur'anic exegesis of Jalâl al-Dîn al-Suyûtî, one of the most prolific scholars of the classical Islamic tradition. Drawing primarily on his two key Works-*al-Itqân fî 'Ulûm al-Qur'ân* and *al-Durr al-Manthûr*-the research examines al-Suyûtî's interpretive strategies regarding rhetorical figures such as metaphor, simile, and metonymy, while also assessing how he employed classical rhetorical theories to explicate Qur'anic passages. The findings suggest that al-Suyûtî not only inherited the classical rhetorical legacy but also developed a systematic and text-centered method that contributed to the consolidation of balâgha as a vital exegetical tool in Qur'anic studies.

Keywords: al-Suyûtî, rhetoric, i'jâz, Qur'an, tafsîr, al-Itqân, al-Durr al-mensûr.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diliyle inzâl olunmuş olması, onu sadece manevî bir rehber değil, aynı zamanda dil ve beyan açısından eşsiz bir kaynak hâline getirmiştir. Her ne kadar Kur'ân, edebî açıdan üstün özelliklere sahip olsa da ilk muhatapları olan Araplar tarafından dilsel anlamda ciddi bir anlama problemiyle karşılaşılmamıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in dildeki vukûfiyeti ile onun sahâbîlerinin Arapçayı doğal bir ortamda öğrenmiş olmalarından ileri gelmektedir. Ancak fetihlerle birlikte farklı dil ve kültürlerin İslâm toplumuna dâhil olması, Kur'ân'ın anlaşılması konusunda yeni ihtiyaçları ve tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Bu yeni süreçte, özellikle Kur'ân'daki mecâz, istiâre, teşbîh gibi edebî sanatların ne şekilde anlaşılması gerektiği meselesi hem kelâmî hem de dilbilimsel tartışmalara zemin hazırlamıştır. Söz konusu tartışmalar, bir yandan Kur'ân'ın lafzî yapısının anlaşılması ihtiyacını doğurmuş; diğer yandan da Arapça'nın beyan özelliklerinin sistematize edilmesi zarureti gündeme getirmiştir. Bu noktada belâgat ilmi, Kur'ân'ın ifade gücünü, anlam derinliğini ve i'câzını ortaya koyan en önemli disiplinlerden biri olarak temayüz etmiştir.¹

Belâgatın klasik anlamda üç ana disiplini -meânî, beyân ve bedî'- üzerinden şekillenen bu anlayış hem dilin işleyiş mantığını hem de Kur'ân'daki söz dizimi ve anlam katmanlarını analiz edebilme imkânı sunmuştur. Bu bağlamda, müfessirler ve dil âlimleri, Kur'ân'ı sadece semantik yönüyle değil, aynı zamanda edebî yönüyle de değerlendirme ihtiyacı duymuşlardır.

İşte bu bağlamda değerlendirilmesi gereken en önemli isimlerden biri, hicrî 9. asrın müfessir, muhaddis ve dil âlimi olan Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505)'dir. Tefsir, hadis, Arap dili, edebiyat ve Kur'ân ilimleri gibi birçok alanda eser vermiş olan Süyûtî, Kur'ân'a dair görüşlerini özellikle *el-İtkân fî 'ulûmi 'l-Kur'ân* ve *ed-Dürri 'l-mensûr fî 't-Tefsîr bi 'l-Me'sûr* adlı eserlerinde serdetmiştir.² Bu eserlerinde yer verdiği dilsel tahliller ve belâgat örnekleri, onun sadece rivayet temelli bir âlim değil, aynı zamanda metni dirayetle çözümlemeye çalışan bir dilci kimliğine de sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Celâleddîn es-Süyûtî'nin Kur'ân'a yaklaşımında belâgat ilminin nasıl bir yer tuttuğu, onun eserlerinde mecâz, istiâre, teşbîh gibi sanatlara nasıl yaklaştığı ve bu sanatları Kur'ân'ın i'câz yönüyle nasıl ilişkilendirdiği ele alınacaktır. Araştırmada, önce belâgat ilminin Kur'ân ile ilişkisine teorik düzeyde yer verilecek, ardından Süyûtî'nin söz konusu iki eserindeki uygulamaları detaylı bir biçimde değerlendirilecektir.³

Bu vesileyle, hem klasik belâgat anlayışının Kur'ân yorumuna sunduğu katkılar ortaya konulacak hem de Süyûtî'nin bu katkıyı sistematik biçimde nasıl inşa ettiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Belâgat İlminin İslâmî İlimler İçerisindeki Yeri

Belâgat ilmi, sadece sözün güzel ve etkili ifade edilmesiyle sınırlı kalmayan; aynı zamanda dilsel bağlam içinde anlamın en açık, en hikmetli ve işlevsel biçimde inşa edilmesini mümkün kılan kapsamlı bir bilim dalıdır. Klasik anlamda me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç temel alt disiplin üzerinde yükselen belâgat, özellikle Kur'ân'ın i'câzının kavranmasında ve semantik derinliğinin çözümünde başvurulacak en önemli referanslardan biri olmuştur.

Bu çerçevede belâgat, yalnızca edebî metinlerin estetik yapısını incelemekle kalmayıp; aynı zamanda tefsir, kelâm, fıkıh usûlü ve hadis gibi İslâmî ilimlerin de ayrılmaz bir bileşeni hâline

¹ Râdûyânî, *Tercümânü 'l-belâga* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, nâşirin önsözü, s. 5-11.

² Dâvûdî, *Tercemetü 'l-'Allâme es-Süyûtî (ed-Dir 'iyye içinde, kısmî nşr. M. Hayr el-Bikâî), III/11-12, Riyad 2000-2001, s. 394, 410.*

³ Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü 'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat 1977, s. 384-385.

gelmiştir. Nitekim belâgat, Kur'ân'ın lafzî ve manevî mucizesinin delili olarak kabul görmüş ve bu yönüyle İslâmî ilimler dünyasında merkezi bir pozisyon kazanmıştır.⁴

2. Süyûtî'nin İlim Dünyasındaki Yeri ve Çok Yönlü Kimliği

Hicrî IX. yüzyılın sonlarında ilmî şahsiyetinin kemâl mertebesine ulaşan Celâleddîn Abdurrahman es-Süyûtî, devrinin en müstesna simalarından biri olarak kabul edilmektedir.⁵ Tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, sarf, belâgat, tarih ve edebiyat gibi farklı sahalarda yazdığı yüzlerce eserle İslâmî ilimler birikimine muazzam katkılarda bulunmuştur. Süyûtî'nin ilmî kimliği, sadece çok yönlülüğüyle değil, aynı zamanda bu ilimleri bir arada işleyebilme becerisiyle de temâyz etmiştir. *El-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, onun Kur'ân'a dair sahip olduğu derin vukûfiyetin sistemli bir yansıması olarak görülmekte; *ed-Dürrü'l-mensûr* ise rivayet merkezli yaklaşımın yanında dirayet ve belâgat unsurlarını da barındıran bir tefsir örneği olarak dikkat çekmektedir.⁶

3. Kur'ân ve Belâgat İlişkisi Üzerine Literatür Özeti

Kur'ân'ın belâgat yönü, klasik dönemden günümüze kadar birçok müellif tarafından i'câz ve tefsir eksenli olarak ele alınmıştır. Başta Abdulkâhir el-Cürcânî,⁷ Sekkâkî,⁸ Zemahşerî,⁹ ve Süyûtî gibi isimler olmak üzere, pek çok âlim Kur'ân'ın beyân üstünlüğünü ortaya koymak için belâgat ilkelerini sistemleştirmiştir. Modern dönemde Muhammed Abdullah Dırâz, Emîn el-Hûlî ve Saîd Hawa gibi araştırmacılar da Kur'ân'ın estetik ve semantik yapısını çağdaş yöntemlerle çözümlemeye çalışmıştır. Bu küllî birikim içinde Süyûtî, hem klasik birikimi muhafaza eden hem de bu birikimi belirli disiplinlere göre tasnif eden bir müellif olarak önemli bir yerde durmaktadır.¹⁰

4. Belâgat İlminin Kur'ân'la İlişkisi: Teorik Arka Plan

4.1. Meânî, Beyân ve Bedî' İstilahlarının Tanımı

Belâgat ilminin tarihsel serüveni, esasen Arap dilinin derinlikli anlam katmanlarının sistematik olarak tahlil edilme çabasıyla başlamıştır. Bu bağlamda meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç temel disiplinden müteşekkil olan belâgat, anlamın bağlama uygunluğunu, lafzın manayı taşıma kapasitesini ve ifadenin sanatlı boyutunu ayrı ayrı ele almaktadır.¹¹

Meânî ilmi, ifadenin mantikî düzeniyle ilgilenir; sözün muhatap durumuna göre şekillenmesini konu edinir. Buna göre mûsned ile mûsnedün ileyh arasındaki tertip, haberin takdim-tehir usûlü, inşâî yapıların türleri gibi meseleler bu ilmin kapsamına girmektedir.¹²

⁴ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1986), 13-19.

⁵ M. Yekta Saraç, "Süyûtî, Celaleddin," *DİA*, c. 38 (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 367-371.

⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 5-25; *ed-Dürrü'l-mensûr*, I, 3 vd.

⁷ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, thk. M. Rızâ Nasrullâh (Kahire: Mektebetü'l-Külliyât, 1992).

⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Ya'rub b. Ahmed et-Telîlî (Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, 1987).

⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. Abdurrahîd es-Siddîkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003).

¹⁰ Muhammed Abdullah Dırâz, *en-Nebeü'l-Azîm* (Kahire: Dâru'l-Kalem, 1970), 112-136; Emîn el-Hûlî, *el-Belâğa ve't-Tatbîk*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1985).

¹¹ Dırâz, Muhammed Abdullah. *En-Nebeü'l-Azîm*. Kahire: Dâru'l-Kalem, 1970.

¹² Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Fikr, 1980), 45-73.

Beyân ilmi ise lafız ile anlam arasındaki ilişkinin açıklık derecesine ve bu ilişkinin teşbih, istiâre, mecâz ve kinâye gibi yollarla kurulmasına odaklanır. Beyân, bir yönüyle anlamın derinleşmesini sağlarken, diğer yönüyle Kur'ân'daki ifade zenginliğini ortaya koyar.¹³

Bedî' ilmi, sözün estetik boyutunu; seci', cinas, tecrîd, ihâm gibi sanatları ele alır. Bu ilim sayesinde Kur'ân'ın hem anlam hem de ses ahengiyle etkileyici yönü açığa çıkarılmış olur.¹⁴

Bu üç disiplinin her biri, Kur'ân'ın hem lafzî hem de anlam düzeyinde mucizeliğini anlamada vazgeçilmez birer araç konumundadır.

4.2. Kur'ân'da Belâgat Unsurlarının Genel Görünümü

Kur'ân-ı Kerîm, nüzulünden itibaren muhataplarını sadece içeriğiyle değil, aynı zamanda lafzî yapısıyla da etkilemiştir. Câhiliye Araplarının edebî birikimi dikkate alındığında, Kur'ân'ın nazmî yapısının onların dil algısını sarsacak nitelikte olduğu görülmektedir.¹⁵ Kur'ân'daki ifade çeşitliliği, lafız ve mana arasındaki sağlam ilişki, lafzın yerli yerinde kullanımı ve anlamın derinlikli aktarımı, onun eşsiz belâgat yapısını ortaya koymaktadır.

Kur'ân'da geçen teşbihler, istiâreler, kinâyeler, hakikat ve mecâz geçişleri; sadece söz sanatı olarak değil, anlamın tabakalaşması ve mesajın hikmetli biçimde sunulması bakımından da değerlendirilmiştir.¹⁶ Nitekim Kur'ân'ın pek çok âyetinde, anlam doğrudan verilmemekte, anlamı dolaylı kuran ifadelerle yer verilmekte ve bu yöntemle muhatabın zihni ve kalbi inşa edilmektedir.¹⁷

4.3. Belâgatın Kur'ân'ın İ'câzıyla İlişkisi

Belâgat, Kur'ân'ın i'câzı (eşsizliği ve meydan okuyuculuğu) ile doğrudan ilintili bir sahadır. Kur'ân'ın i'câzı, ne nazımda ne nesirde bir benzerinin getirilememesiyle, içerdiği ilim, hikmet ve haberlerle birlikte üslûp bütünlüğüyle açıklanmıştır.¹⁸

İ'câz anlamada en önemli araçlardan biri belâgattir. Çünkü Kur'ân'ın lafzî yapısı, Arap dili ölçütleri açısından zirvede yer almakta; sözün en veciz, en hikmetli ve en yerinde haliyle indiği kabul edilmektedir. Bu yönüyle belâgat, i'câzın hem teorik zeminini hem de pratik ispatını oluşturmaktadır.¹⁹

İbn Kuteybe'nin de belirttiği üzere, Kur'ân'ın lafızlarında görülen kısa ama yoğun anlam barındıran ifadeler (îcâz), sadece dilsel tasarruf değil, aynı zamanda i'câzın da bir göstergesidir.²⁰ Abdulkâhir el-Cürcânî bu konuda, Kur'ân'ın i'câzını, lafzın mana ile kurduğu "tenâsüp"e bağlamakta ve bu uyumun belâgat ile anlaşılabilirliğini belirtmektedir.²¹

4.4. Klasik Müfessirlerde Belâgat Uygulamaları

Klasik tefsir geleneği, belâgat ilmini sadece dilsel tahlil için değil, aynı zamanda Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve hükümlerin yerli yerine oturtulması için vazgeçilmez bir yöntem olarak

¹³ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986), 90-105.

¹⁴ Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâğa: Usûluhâ ve 'Ulûmuhâ*, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996), 251-275.

¹⁵ Mustafa Sabri, *Mevkîfu'l-Akli ve'l-İlm ve'l-Âlem*, (Kahire: Matbaatü Sâlih, 1912), c. 4, 12-14.

¹⁶ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sâkır (Kahire: Dâru't-Turâs, 1973), 20-23.

¹⁷ Emîn el-Hûlî, *el-Belâğa ve't-Tatbîk*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1985), 187-190.

¹⁸ El-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, 93-96.

¹⁹ Rummânî, *en-Nuket fî İ'câzi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 70-74.

²⁰ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, 235-236.

²¹ El-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, 110-117.

benimsemiştir. Bu bağlamda Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı eseri, beyân ve meânî unsurlarını ayetlerin yorumu sırasında etkin şekilde kullanmasıyla meşhur olmuş; tefsir literatüründe bir dönüm noktası teşkil etmiştir.²²

Abdulkâhîr el-Cürânî, her ne kadar doğrudan müfessir olmasa da, *Delâ'ilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâğa* gibi eserleriyle tefsir usûlünün teorik zeminini zeminini hazırlamış, Zemahşerî'ye öncülük etmiştir. Onun yaklaşımı, belâğatın Kur'an'daki i'câzla ilişkisini temellendiren dilsel ve mantikî bir okuma olarak öne çıkmaktadır.²³

Süyûtî ise *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde, belâgat ilmine dair bölümleri sistematik olarak işlemiş, Kur'an'ın nazmî yapısına ve lafzî sanatlarına dair klasik ve çağdaş yorumları bir araya getirmiştir.²⁴ Böylece hem rivayet hem dirayet temelli bir yaklaşımın içinde belâgati sağlam bir mihver olarak yerleştirmiştir.

5. Süyûtî'nin Kur'an'a Yaklaşımında Belâğatın Yeri

Süyûtî, Kur'an ilimlerini ele aldığı tüm çalışmalarında, belâgati yalnızca lafzî sanatlara indirgemeyen, aksine anlam katmanlarını derinleştiren bir araç olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Onun tefsir metodolojisi hem rivayet hem dirayet unsurlarını bünyesinde barındırmakla birlikte, özellikle belâgat ilminden yoğun biçimde istifade etmesiyle dikkat çeker. Aşağıda onun bu yönü, iki temel eseri ekseninde değerlendirilecektir.²⁵

5.1. El-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an'da Belâgat: Ayetlerde Mecâz, Teşbih, İstiâre Örnekleri

Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinin “el-Mecâz fî'l-Kur'an” ve “el-Me'ânî ve'l-Beyân” başlıkları altında, Kur'an'da yer alan mecâz, teşbih ve istiâre türlerini tafsilatlı biçimde ele alır. Onun yaklaşımında mecâz, yalnızca kelime düzeyinde değil, bütün bir anlam örgüsünün kurgulanmasında işlevsel bir öge olarak değerlendirilir.²⁶ Örneğin: *إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَئِزَّةٌ لَهُ أَجْرًا عَظِيمًا* “Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir”²⁷ ayeti, istiâre türünden “mecâz-ı mürsel” bağlamında değerlendirilmiş ve bu ifadenin ilahî tasarruf anlamı taşıdığı belirtilmiştir.²⁸ Benzer şekilde: *فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ* *بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ* “Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır”²⁹, ifadesi, gerçek değil mecâzî anlamda değerlendirilerek ahlakî bir nitelendirme olarak yorumlanmıştır.³⁰

Süyûtî'nin bu ifadeleri işlerken başvurduğu metot, klasik belâgatçılardan farklı olarak, Kur'an'ın lafzî sanatlarını bir anlam derinliği inşası olarak okumaya yöneliktir. Onun nazarında mecâz ve istiâre, sadece söz sanatı değil, aynı zamanda mesajın hikmetli aktarımıdır.³¹

İ'câz kategorilerinin Belâgatla İlişkisi

²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 2-5.

²³ El-Cürânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, 55-61.

²⁴ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, I, 125-132.

²⁵ Habenneke, Abdurrahman Hasan. *El-Belâğa: Usûluhâ ve 'Ulûmuhâ*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.

²⁶ Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1967), I, 156-165.

²⁷ El-Fetih 48/10

²⁸ a.g.e., I, 159.

²⁹ El-Bakara 2/10

³⁰ a.g.e., I, 160.

³¹ a.g.e., I, 161.

Süyûtî, Kur'an'ın i'câzını açıklarken belâgatı merkeze alır. *İtkân*'da bu konuya dair ayrılan bölümlerde, i'câzın çeşitli türlerinden (lafzî, manevî, teşrî'î vs.) söz edilirken; lafzî i'câzın temel dayanağının belâgat olduğu açık biçimde ortaya konur.³² Kur'an'daki i'câzın sadece bilgi muhtevasına değil, aynı zamanda ifadenin tarzına, kelime tercihlerine ve üslûbuna dayandığı vurgulanır. Bu bağlamda Süyûtî, Kur'an'da geçen kısa ama etkili cümleleri, îcâz ve icnâs gibi belâgat kavramlarıyla açıklar.³³

İ'câzın, nazmî ve nesrî ifadelerle mukayese edildiğinde dahi aşılamaz oluşu, onun belâgat temelli yorumlarında temel argümandır.³⁴ Böylece Kur'an'ın benzerinin getirilemeyeceği meydan okuyuşu, sadece içerik değil, aynı zamanda beyan açısından değerlendirilir.

5.1.1. Süyûtî'nin Belâgat Analizlerinde Yöntemsel Tercihleri

Süyûtî'nin belâgat analizlerinde öne çıkan bir diğer yön, sistematik tasnif ve derlemeye dayalı yaklaşımıdır. O, önceki alimlerin –özellikle Abdulkâhir el-Cürcânî, Sekkâkî, Rummânî gibi isimlerin– belâgatla ilgili değerlendirmelerini kendi içinde özetlemiş; ardından bu görüşleri Kur'an ayetleri bağlamında yeniden işlemeyi tercih etmiştir.³⁵ Bu yönüyle onun yöntemi hem klasik birikimi muhafaza eden hem de pedagojik olarak sunan bir derleyici metodolojidir.³⁶ Aynı zamanda ayetler üzerine yapılan yorumlarda, sadece kelime düzeyinde değil, cümle ve bağlam düzeyinde de belâgat tahlilleri yapılmıştır.³⁷

Bu yöntemle Süyûtî, iki temel çizgiyi birleştirir:

Klasik birikimi muhafaza etmek: Önceki alimlerin geliştirdiği nazari çerçeveyi ve terimlendirmeyi değiştirmeden korumak, bir bakıma İslâmî belâgat mirasının aktarımını sağlamak.

Pedagojik sunum: Hem öğrenci hem de alimler için öğretici, sistematik ve örneklerle desteklenmiş bir formatta bu bilgileri derleyip sunmak.

Bu yönüyle Süyûtî'nin yöntemi yalnızca aktarıcı değil, aynı zamanda düzenleyici ve işleyici bir metodoloji olarak tanımlanabilir.

5.1.2. Örneklerle Yöntemin Detayları

Derleyici ve Sistematik Tasnif: Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde, Kur'an'ın belâgat yönlerini incelerken önce mevcut literatürü tarar. Örneğin, mecaz türlerini aktarırken:

Mecaz-ı mürsel, mecaz-ı aklî, istiâre, teşbih gibi kategorileri tek tek tanımlar. Her birinin tarifini verirken hem Arap dili geleneğinden hem de önceki alimlerin tanımlamalarından faydalanır. Bu teorik anlatımı sadece lafzî olarak bırakmaz; mutlaka her bir başlığın altına Kur'an'dan somut bir ayet örneği ekler.

5.1.3. Ayetleri Kelime ve Cümle Düzeyinde İncelemek

Süyûtî'nin yöntemi sadece kelime tahliline indirgenmiş bir analiz değildir; o, çoğu zaman cümle ve bağlam düzeyinde de inceleme yapar.

³² a.g.e., I, 175-180.

³³ a.g.e., I, 178.

³⁴ a.g.e., I, 179.

³⁵ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Hanefiyye, 1976), 73-75; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 147-152.

³⁶ Saraç, M. Yekta. "Süyûtî, Celaleddin." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, 367-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

³⁷ El-Hûlî, Emîn. *El-Belâğa ve 't-Tatbîk*. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1985.

Ayetteki lafzî yapıların nasıl bir anlam derinliği kazandırdığını, Cümle içindeki kelime sıralamasının veya seçilen ifadelerin nasıl özel bir vurgu oluşturduğunu, Bağlam içinde ayetin bulunduğu yerin nasıl bir belâgat inceliği taşıdığını ortaya koymaya çalışır.

Örnek:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ
“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir”³⁸, ayetinde “abd” kelimesinin (kul) kullanılması, sadece Peygamber’in fiziksel kimliğine değil, aynı zamanda onun Allah’a olan ubudiyetine (kulluk vasfına) dikkat çekmektedir. Süyûtî bu tür kullanımları bağlam içinde değerlendirir ve kelimenin seçilişindeki belâgat inceliğini vurgular.

5.1.4. Klasik Teoriyi Güncel Ayet Okumalarıyla Yeniden İşlemek

Süyûtî, bir yandan Cürçânî’nin nazm teorisinden etkilenir, diğer yandan ayetleri bu teoriyle bir “okuma laboratuvarı” gibi işler.

Sadece ayetin biçimsel yönünü değil, anlamını derinleştiren yapısal unsurları da inceler.

Mesela, bir ayetteki tekrarların estetik yönünü, bir başka ayetteki kısa ve vurucu ifadelerin etkisini açıklarken, eski teoriyi birebir uygulamış olur.

Örnek:

الرَّحْمَنُ، عَلَّمَ الْقُرْآنَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ
“Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti”³⁹, ayetlerinde geçen kısa, kesik yapıları cümlelerin ardışık biçimde sıralanması, insanda bir ritim ve yankılanma hissi uyandırır. Süyûtî, burada kullanılan cümle yapılarını hem ses hem anlam uyumu açısından değerlendirir. Süyûtî’nin belâgat analizlerindeki yöntemsel tercihler, onu sadece bir nakledici değil, aynı zamanda bir sentezleyici, öğretici ve uygulayıcı konumuna yerleştirir. Sistematiğe derleme, Klasik teorisinin korunması, Pedagojik örnekleme, Kelime, cümle ve bağlam düzeyinde çok katmanlı analiz

Bu özellikler, onun Kur’ân belâgatine yaklaşımını hem geleneksel hem de özgün kılan unsurlardır. Süyûtî’nin bu metodolojisi, sonraki dönem belâgat ve tefsir çalışmalarına da önemli bir model sunmuştur.

5.2. ed-Dürrü’l-mensûr’da Belâgat Unsurları

5.2.1. Ayet Yorumlarında Belâgat Vurguları

Ed-Dürrü’l-mensûr, yapısı gereği bir rivayet tefsiri olmakla birlikte, içeriğinde yer alan rivayetlerde belâgat unsurlarına sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Özellikle bazı ayetlerin iniş sebebiyle ilgili rivayetlerde geçen ifadelerin belâgat açısından zenginliği, Süyûtî tarafından doğrudan vurgulanmasa da ayet bağlamında yapılan tercihler üzerinden sezdirilmektedir.⁴⁰

Örneğin: وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ “Sadece Rabbinin nimetini (lütfunu şükranla) anlat”⁴¹ ayeti, Süyûtî tarafından Hz. Peygamber’in sözlü tebliğine işaret eden beyânî bir ifade olarak değerlendirilmiş; burada sözü uzatmadan tesirli biçimde sunmanın edebî bir meziyet olduğu ima edilmiştir.⁴²

³⁸ İsrâ, 17/1.

³⁹ Rahmân, 55/1-4

⁴⁰ Süyûtî, ed-Dürrü’l-mensûr fî t-tefsîr bi’l-Me’sûr, thk. Abdussamed el-Mü’minî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), IV, 346.

⁴¹ Ed-Duhâ 9/11.

⁴² a.g.e., VIII, 429.

6. Rivayetlerde Belâgatın Tespiti ve Yorumu:

Ed-Dürri'l-mensûr'da yer verilen bazı rivayetlerde, sahâbîlerin ve tâbiînin Kur'an ayetlerini yorumlarken kullandıkları ifadeler belâgat açısından değerlendirilmeye müsaittir. Süyûtî bu noktada çoğu zaman tarafsız bir aktarıcı gibi görünse de seçtiği rivayetlerin niteliği onun estetik bir süzgece sahip olduğunu gösterir.⁴³

Meselâ: *وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَابِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ* “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.”⁴⁴ ayeti bağlamında aktarılan rivayetler, tekrarın ve tenâsübün Kur'an'daki işlevini göstermek üzere kullanılmıştır. Bu ise, bedî'unsurlarının rivayet düzleminde yer bulunduğunu gösterir.

6.1. Örnekli Metin Analizleri

Süyûtî'nin hem *el-İtkân* hem de *ed-Dürri'l-mensûr* eserlerinde, belâgat unsurları taşıyan ayetlerle ilgili olarak verdiği örnekler, klasik belâgat kavramlarını Kur'an metni üzerine uygulama biçimi açısından dikkate değerdir. Örneğin: *أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ* “Nefsinin arzusunu ilâh edinen, Allah'ın; (hâlini) bildiği için saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?”⁴⁵ ayeti hakkında yaptığı değerlendirme, mecâz-ı mürsel ve istiâre kavramlarıyla ilişkilendirilerek açıklanır.⁴⁶

Buna benzer biçimde: *خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَالْأَرْضَ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ* “Allah, gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı. Yeryüzüne de sizi sarsmasın diye sabit dağlar yerleştirdi ve orada her türlü canlıyı yaydı. Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel ve faydalı bitki bitirdik”⁴⁷ ayeti, teşbih-i hazîf türünde değerlendirilmeye müsaittir ve Süyûtî'nin yorumunda bu noktaya işaret edilmese de kelime seçimleri üzerinden belâgatın vurgulandığı anlaşılmaktadır.⁴⁸

Değerlendirme ve Sonuç

Süyûtî, Kur'an'ın beyan sistemini anlamlandırmaya yönelik yaklaşımında belâgati yalnızca lafzî güzelliklere indirgememiş; onu, anlamın murad-ı ilâhîye en uygun biçimde kurulmasını sağlayan bir temel vasıta olarak değerlendirmiştir. Onun *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde yer verdiği mecâz, istiâre, teşbih ve bedî'unsurlarına dair açıklamaları, klasik belâgat birikimiyle derinlemesine temâsını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle Süyûtî'nin belâgata yaklaşımı, sadece teorik bilgi aktarmaya dayanan bir düzlemde kalmayıp; örnekler üzerinden Kur'an âyetlerinin anlam örgüsünü şekillendiren edebî unsurları uygulamalı olarak göstermeye yönelik bir yöntemi de beraberinde getirmektedir. Zira onun belâgati bir tefsir aracı olarak kullanma biçimi hem Arap dili mantığını hem de Kur'an'ın indirildiği toplumun dilsel duyarlılığını dikkate alan çok yönlü bir tasavvurun yansımasıdır.

Bu tasavvur çerçevesinde Süyûtî, belâgati bir süs değil, anlamın doğru inşasına katkı sağlayan fonksiyonel bir unsur olarak değerlendirmiş; böylece Kur'an'ın i'câz boyutunu kavramsal ve estetik temeller üzerinden izah etme imkânı bulmuştur.

⁴³ a.g.e., II, 178; III, 15.

⁴⁴ El-Hicr 15/87.

⁴⁵ El-Câsiye 45/23.

⁴⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 163.

⁴⁷ Lokman 31/10.

⁴⁸ a.g.e., I, 164.

Süyûtî'nin tefsir anlayışı, belâgat ilmini sadece edebî bir süsleme vasıtası olarak görmeyip, ayetlerin iç yapısında yer alan anlam örgüsünü ortaya koyan temel bir yorum aracı olarak değerlendiren bir yaklaşıma sahiptir. Onun Kur'ân ayetlerini ele alırken benimsediği metot, klasik belâgat ilkelerini dikkate alarak metinler arası irtibatı, semantik derinliği ve lafız-mana ilişkisini belirgin hâle getirmeye yöneliktir. Bu bağlamda Süyûtî'nin, başta Abdulkâhîr el-Cürcânî olmak üzere, Sekkâkî ve Zemahşerî gibi belâgat teorisyenlerinin ortaya koyduğu kuramsal çerçeveyi tefsir alanına taşıdığı açıkça görülmektedir.

Nitekim onun özellikle rivayet temelli açıklamalara yer verdiği *ed-Dürrü'l-mensûr* adlı eserinde, belâgat unsurlarının dirayetle harmanlanarak sunulması, Kur'ân'daki beyan sisteminin yalnızca lafzî değil aynı zamanda anlam merkezli bir zeminde işlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle Süyûtî, klasik belâgatın tefsir ilmindeki uygulama alanını somutlaştıran; teoriden pratiğe geçişte köprü kuran öncü isimlerden biri olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Süyûtî'nin belâgat temelli Kur'ân yaklaşımı, sadece kendi dönemine ait ilmî birikimi yansıtan tarihî bir örnek olmaktan öte, günümüz Kur'ân araştırmaları açısından da dikkate değer metodolojik açılımlar sunmaktadır. Onun, lafız ve anlam birlikteliğini esas alan yorum anlayışı, modern tefsir çalışmalarına anlam bütünlüğü ve çok katmanlılık gibi kritik açılardan önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle teşbih, istiâre ve mecâz gibi belâgat unsurlarının anlam inşasında oynadığı rol, metnin yalnızca literal düzlemde değil, aynı zamanda estetik ve bağlamsal boyutlarıyla da değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede Süyûtî'nin Kur'ân'a yaklaşımı, teorik derinliği ve sistematik yapısı itibarıyla günümüz araştırmacıları için sadece klasik bir miras değil, aynı zamanda öğretim süreçlerinde model alınabilecek pratik bir metodoloji de sunmaktadır. Nitekim onun belâgatı metin merkezli bir okuma aracına dönüştüren tavrı, Kur'ân'ın beyanî yönünü pedagojik bağlama taşımak isteyen eğitimciler ve müfredat geliştiriciler açısından

Bu çalışma, Celâleddîn es-Süyûtî'nin Kur'ân'a yaklaşımında belâgat ilminin rolünü ortaya koymayı hedeflemiştir; bu amaç doğrultusunda özellikle *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* ve *ed-Dürrü'l-mensûr fî t-tefsîr bi'l-me'sûr* adlı eserleri temel alınarak bir çözümleme yapılmıştır. Eserlerde yer alan belâgat unsurları mecâz, istiâre, teşbih gibi başlıklarda örneklemelerle analiz edilmiştir; bu çerçevede Süyûtî'nin belâgatı bir yorumlama aracı olarak nasıl kullandığına dair tespitlerde bulunulmuştur. Ancak çalışma, müellifin tefsir külliyyatının tümünü kuşatan bir kapsayıcılığa sahip olmaktan uzaktır. Özellikle *Miftâhu'l-cenne*, *el-hubâb fî 'ulûmi'l-Belâğa* gibi daha az bilinen fakat içerik bakımından önemli olan eserler çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bu durum hem içerik hem de karşılaştırma imkânları bakımından belirli sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Gelecek çalışmalarda, Süyûtî'nin belâgat anlayışı, onun çağdaşı veya öncülü olan diğer müfessirlerle mukayeseli olarak ele alınabilir; böylece klasik tefsir geleneği içinde belâgatın fonksiyonel kullanımı daha belirgin hâle getirilebilir. Ayrıca günümüzde Arapça öğretimi ve Kur'ân pedagojisi bağlamında belâgatın konumunu araştıran saha temelli çalışmalar, Süyûtî'nin ortaya koyduğu teorik mirasın eğitimsel boyuta taşınmasına katkı sağlayabilir. Bu tür araştırmaların, hem belâgat ilminin güncel karşılıklarını görünür kılmaları hem de klasik bilgi ile modern öğretim arasında köprü kurulması bakımından önemli işlevler üstleneceği kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz*, tahkik: Muhammed Rızâ Nasrullâh, Kahire: Mektebetü'l-Külliyyât, 1992.

Abdülrahman Hasan Habenneke, *el-Belâğa: Usûluhâ ve 'Ulûmuha* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.

Ahmed b. İbrâhîm el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.

- Ahmed b. İbrâhîm el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğâ fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'* Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1986.
- Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mektebetü'l-Celâl es-Süyûtî*, Rabat, 1977.
- Ahmed b. Muhammed ed-Dâvûdî, "Tercemetü'l-'Allâme es-Süyûtî," ed-Dir'iyye içinde, kısmi neşir: Muhammed Hayr el-Bikâî, c. III, Riyad: 2000-2001.
- Emîn el-Hûlî, *el-Belâğâ ve't-Tatbîk*, Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1985.
- Emîn el-Hûlî, *el-Belâğâ ve't-Tatbîk*, Kahire: Dârü'l-Maârif, 1985.
- Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâğâ*.
- Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Kazvînî, *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Kahire: Dârü'l-Fikr, 1980.
- Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dârü't-Turâs, 1973.
- M. Yekta Saraç, "Süyûtî, Celaleddin," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), c. 38, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîfu'l-Akli ve'l-İlm ve'l-Âlem*, c. 4, Kahire: Matbaatü Sâlih, 1912.
- Muhammed Abdullah Dırâz, *en-Nebeü'l-Azîm*, Kahire: Dârü'l-Kalem, 1970.
- Celâleddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Mektebetü Dârü't-Turâs, 1967.
- Celâleddîn Abdurrahman es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, tahkik: Abdussamed el-Mü'minî, Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.
- Ali b. Îsâ er-Rummânî, *en-Nuket fî İ'câzi'l-Kur'ân*, Kahire: Dârü'l-Me'ârif, t.y.
- Yusuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, tahkik: Ya'rub b. Ahmed et-Telîlî, Kahire: Mektebetü Dârü't-Turâs, 1987.
- Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, tahkik: Abdurâşid es-Sıddîkî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.